

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУЫН ДАМУЫ

Аннотация. Мақалада креативті ойлаудың сипаттамасы, оның дамуына ықпал ететін жағдайлар берілген. Креативті ойлау әдістерінің қызығушылық тудыратындығы және оларды қолдану мәселесі өзекті екені қарастырылған. Бастауыш сынып оқушыларының креативті ойлауы мен шығармашылық қабілеттерін дамытудағы мұғалімнің рөліне назар аударылады.

Кілт сөздер: мұғалім, оқушы, креативті ойлау, креативті ойлауды дамыту, әдіс, шығармашылық.

Қазіргі әлемде креативті ойлау тек дарынды адамдарға тән қабілет ретінде қарастырылмайды. Бұл жаңа идеяларды қалыптастыруға мүмкіндік беретін ақыл-ой әрекеті тәсілдерінің жиынтығы. Сонымен қатар, креативтілік - бұл әр адамның ішкі әлеуетінің элементтерінің бірі. Креативті ойлаудың көрінісі қоршаған шындықты өзгертуге бағытталған іс-әрекеттің сәттілігін анықтайды.

Қазіргі заманғы әлеуметтік және өндірістік үдерістердің қарқыны мен инновациялық сипатын ескере отырып, қазіргі адамның креативті ойлауын дамыту мүмкіндіктерін зерттеуге қызығушылық айқын. Бүгінде оны балалық шақтан бастау керек екені белгілі болды. Бұл процесті педагогикалық қамтамасыз етуді жүзеге асыру үшін оқушы дамуының әртүрлі кезеңдерінде креативті ойлаудың көріну ерекшеліктерін түсіну маңызды.

Жалпы креативтілікке келетін болсақ, оның негіздері мектепке дейінгі жаста көрінеді. Ғалымдар атап өткендей, үш жастан жеті жасқа дейін шығармашылықтың жалпы қабілеті дамиды. Мектеп пен ересек жастағы креативтіліктің дамуы «мамандандырылған» деп аталады. Дәл осы мамандандыруға креативті ойлаудың дамуы жатады.

Сонымен бірге шығармашылық әрекет пен креативті ойлау жеке сала ретінде дами алатынымен, бір-бірімен тығыз байланысты болып қала береді. Шығармашылық әрекет қиялдың дамуына ықпал ететіні шындық. Бұл қабілет өз кезегінде креативті ойлау элементтерінің бірі болып табылады. Жалпы және арнайы креативтіліктің өзара әсері өмір бойы сақталады.

В.А. Богоявленская мен В.А. Орлов креативті ойлаудың бірнеше түрін ажыратады: ынталандырушы-өнімді, эвристикалық және креативті. Бұл түрлерді жас топтарымен толық байланыстыру мүмкін емес [1, 2]. Әр түрлі типтегі белгілер барлық жас кезеңдерінде сақталуы мүмкін. Алайда, әр жас кезеңінде бір немесе басқа түрі айқынырақ болады деп айтуға болады. Білім алушы есейген сайын ойлаудың әр түрін жаңа деңгейде игеріп, креативті ойлаудың неғұрлым күрделі түрлеріне көшеді. Білім алушы есейген сайын ойлаудың әр түрін жаңа деңгейде игеріп, креативті ойлаудың неғұрлым күрделі түрлеріне көшеді.

Зерттеушілер бастауыш мектеп жасы ынталандырушы-өнімді креативтілікпен сипатталатынымен келіседі. Бұл жағдайда шығармашылық белсенділік сыртқы ынталандырудың нәтижесі болады. Орындалатын оқу тапсырмалары аясында креативті ойлау дамиды. Мысалы, мұғалім сурет салу немесе әңгіме жазу тапсырмасын береді. Алайда, бала іс-әрекет тәсілін басқа объектіге ауыстыра алмайды немесе білім мен тәжірибе негізінде идея ұсына алмайды. Оқушыдан креативті ойлаудың икемділігін талап ету қиын. Бұл жаста оқушы негізгі пәндік және ақыл-ой әрекеттерін: объектілерді топтастыру, олар туралы жоспар бойынша әңгімелеу, алынған нәтиженің сәйкестігін бақылай алу қабілетін игереді. Бұл ойлаудың конвергентті түріне тән.

С.И. Гин зерттеу жүргізе отырып, бастауыш мектеп жасында сезімталдық пен эмоционалдылықтың жоғарылауы, мінез-құлықтағы стихиялылық кез-келген, соның ішінде оқу іс-әрекетінде эксперимент пен шығармашылық принциптің көрінісі үшін негіз болатындығын көрсетті [3]. Балалар мотивация мен бастамашылықтың жоғары дәрежесін сақтайды. Қызығушылық пен жаңалыққа деген ұмтылыс шығармашылық әрекетке деген қызығушылықты оятуға мүмкіндік береді.

М.И. Кошенова [4] мәдени креативтілік интеллектуалды креативтіліктен басым екендігі туралы жазады. Басқаша айтқанда, бастауыш сынып оқушысы интеллектуалдық әрекетке қарағанда көркем шығармашылыққа бейім болады. Алайда, дәл осы ерекшелік ойлаудың қаттылығын жеңуге және қызметтің өнімді әдістеріне көзқарасты қалыптастыруға мүмкіндік береді. Жалпы, осы жастағы креативтілік қиялға негізделген және тәжірибемен қамтамасыз етілмеген. Осы кезеңнің соңына қарай жекелеген қызмет түрлеріне қызығушылықтың жоғалуы байқалады. Сыртқы ынталандырудың маңыздылығы әлсірейді. Егер бұрын бала сурет салуға дайын болса, енді ол өзіне қызықты болған басқа әрекет түріне көшеді. Ата-анасының айтуы бойынша егер бұған дейін бала, жақсы сурет салса,

енді оларға бала талантын «жоғалтып» бара жатқандай көрінеді. Креативтілік пен шығармашылық қабілеттің төмендеуі туралы жалпы әсер бар. Алайда, ғалымдар атап өткендей, бұл креативтілік түрінің өзгеруін сипаттайды, ол белгілі бір әрекет түрлеріне бағытталған «интеллектуалды» болады.

Сонымен бірге креативтіліктің қабылдаушылық, эмоционалды, бастамашылдық, қызығушылық пен қиялға бейімділік сияқты қасиеттерін ата-аналар да, мұғалімдер де қолдауы керек. Бұл әрекет тәсілдері эвристикалық креативтіліктің негізінде жатқан өнімді ойлауды қалыптастырады. Бұл мүмкіндікті дамыту жағдайын жасау үшін белсенді қолданылуы керек. Сондай-ақ бастауыш білім беру аясында оқу әрекетіне қызығушылықты арттыру.

Креативті ойлау әдістері қызығушылық тудырады, оларды іздеу мәселесі өзекті. Сондықтан креативті ойлауды дамыту үшін эмпирикалық зерттеулер мен нәтижелерді жалпылауға, логикалық-аналитикалық операцияларды жүргізуге, дәлелді қызмет түрлеріне, жобалық-шығармашылық қызметке бағытталған жаттығулар қолданылады.

Креативті ойлауды дамытудың әр кезеңінде ересектердің, ата-аналардың және мұғалімдердің рөлі өте маңызды. Ата-аналардың әсері баланың дамуы үшін қолайлы жағдайларды уақтылы қолдау, ынталандыру, қамтамасыз ету болып табылады. Креативті ойлауды дамытудың жас ерекшеліктерін білу шекараны анықтауға көмектеседі, баланың мінез-құлқының орындылығы, шығармашылықтың девиантты мінез-құлықтан айырмашылығын түсіну, оның мүдделері мен бейімділіктерін қолдау мәселелерін бірлесіп шешу, сондай-ақ кәсіптік оқыту бағытын таңдау және т.б.

В.Н. Грищенко креативтілікті білім беруді жобалау принципі ретінде қарастыруды ұсынады. Ғалымдардың оң идеяларына сүйене отырып, мектеп бағдарламаларын креативтілікті дамыту үшін жағдай жасауды көздейтін дамыта оқыту қағидаттарына негіздеу ұсынылады. Оқушының жетістігі көбінесе мұғалімдердің креативті ойлаудың негізгі компоненттерінің қалыптасуын көру қабілетіне байланысты. Мұғалім әртүрлі дағдылардың қалыптасуына назар аударуы керек: талдау, синтездеу, салыстыру және себеп-салдарлық байланыстарды орнату қабілеті; әдейі жіберілген қателіктерді табу, қайшылықтарды анықтау және жою қабілеті; жетіспейтін ақпаратты табу немесе артық ақпаратты тастау қабілеті; жоспарлау және болжау қабілеті; жүйелеу қабілеті; жаңа идеяларды қалыптастыру және шешімдерге балама ұсыну қабілеті. Бұл элементтер мета-пәндік білім беру нәтижелерін қалыптастыру бағдарламасына енгізілуі керек. Тиісінше, мұғалім осы дағдыларды дамытуды қолдайтын тапсырмаларды жобалай білуі және оларды бағалау тәсілдерін дамыта білуі керек.

Бастауыш мектепте, ғалымдардың пікірінше, қайта құру және шығармашылық қиялды дамытуға арналған тапсырмалар, білімнің әртүрлі салаларына қызығушылықты ояту әдістері маңызды. Негізгі мектепте жүйелі креативті ойлаудың заманауи тәсілдерін, эвристикалық әдістерді көрсететін интеллектуалды құралдарды зерделеу керек. Сондай-ақ, әртүрлі пәндік салалардағы нақты мәселелерді шешуде осындай әдістердің әлеуетін көрсету қажет. Орта мектепте ғылыми шығармашылықтың негіздері, зерттеу қызметінің әдістері егжей-тегжейлі зерттеледі. Эвристикалық әдістердің әртүрлі әрекет салаларында қолданылуы көрсетілген. Бір қызығы, бұл тапсырмаларды гуманитарлық және жаратылыстану циклдарының пәндеріне қосу ұсынылады.

Бастауыш сынып оқушылары үшін ақпаратты визуализациялау әдістері өте қызықты болады. Сонымен қатар, бұл әдіс оқушылардың өздерін графикалық кескін жасау процесіне тартуы керек. Бұл мұғалімнің түсініктемелерінен кейін тұжырымдаманың сызбасы болуы мүмкін. Осылайша, зерттелетін тұжырымдаманың маңызды белгілерін анықтауға болады. «Интеллект-картасын», «фишбоунды» құрастыру, сонымен бірге оқушыларды алынған ақпаратты жүйелеуге және талдау процесіне белсенді түрде тартады.

Креативті ойлауды, қиялды, жүйелік ойлауды дамытудың қуатты құралы-эвристикалық әдістер. Мұнда жеке және топтық жұмысты ұйымдастырудың шығармашылық технологияларын қолдануға болады. Бұл «Блум түймедағы», Эдвард де Бононың «Алты қалпақ» және т.б. технологияларды қолдануға болады. Бұл технологиялар ақыл-ой операцияларын дамытуды белсендендіреді: білімді көбейту, білімді пайдалану, салыстыру, талдау, синтез, бағалау. Балада осы ойлау тәсілдерін белсендендіре отырып, талқылауға қатысатын жағдайлар жасалады.

Жұмыстың және мәселелерді шешудің жеке түрі ретінде «миға шабуыл» технологиясын қолдануға болады. Мұнда балаларға осы әдістің тарихы және оны қолдану тәжірибесі туралы айту маңызды. «Миға шабуыл» жасау мен қолданудың әсерлі тарихы оқушыларды таң қалдыруы және баурап алуы мүмкін. Әрі қарай, осы технологияны іске асыру алгоритмін түсіндіру қажет. Идеялар банкі қалыптастыру үшін еркін ассоциация, аналогия әдістерін қолдануға болады.

Бастауыш сыныпта креативті ойлауды дамыту сабақта да, сабақтан тыс уақытта да жүзеге асырылуы мүмкін. Мұғалімдер гуманитарлық ғылымдарға, нақты пәндерге, көркемдік-эстетикалық цикл пәндеріне қатысты кез келген оқу пәнінің әлеуетін пайдалана алады. Осы жас кезеңіндегі

жетекші қызмет оқу әрекеті екенін есте ұстаған жөн. Сондықтан мұғалімге кез-келген оқу пәнінің креативті ойлауды дамытатын әлеуеті бар екенін түсіну маңызды

Сондай-ақ ең танымал әдістердің қатарына ойын әдісі, артпедагогика, кинезиологиялық жаттығулар, коммуникативті серіктестік, ауызша, визуалды әдістер жатады. Соның ішінде ойын-балаларда креативті ойлауды дамытудың ең тиімді әдісі. Рөлдік ойындарды да, үстел ойындарын да қолдануға болады. Ойында ол авторлық позицияға енеді және қажет деп санайтын нәрсені жасай алады: ол сол ойынның тарихын жасаушы. Ойын эксперименттер үшін қауіпсіз ортаны қамтамасыз етеді. Бірінші және екінші сынып оқушылары үшін ойын әдісі ең қолайлы болуы мүмкін. Бірінші сыныпта жетекші іс-әрекет ойыннан (мектепке дейінгі жас кезеңіне тән) оқу іс-әрекетіне ауысады (әсіресе бастауыш мектеп жасында маңызды). Бұл үдеріс мүмкіндігінше ауыртпалықсыз және ыңғайлы болуы үшін мұғалім педагогикалық процесте ойын элементтерін қолдануы керек. Сонымен қатар, қазіргі балалар ойын әлемінде өскенін, бұл, ең алдымен, виртуалды ойындар туралы екенін ескерген жөн. Сондықтан оқу-тәрбие процесіндегі кейбір ойын элементтері олардың тек креативтілікке ғана емес, сенімді, позитивті ойлауға, эмоционалды теңгерімділікке де мүмкіндік береді. Сонымен қатар, кіші жастағы оқушылар оқудың маңыздылығын түсініп, ойын әрекеттерінде «қалып қалмауы» үшін ойын әдістерін мөлшермен қолдану маңызды екендігін бастауыш сынып мұғалімі ескерген жөн.

С.К. Турчак өзінің диссертациялық зерттеуінде креативтіліктің дамуын білім алушыларды педагогикалық қолдау процесі ретінде ұсынды [5]. Ол диалогтық оқыту формаларына, педагогикалық қолдауға, оқушының шығармашылық және оқу іс-әрекетіндегі жеке мүдделеріне сүйене отырып оқытуға негізделген. Білім беру процесіне ойлау дивергенциясын дамытуға арналған тапсырмаларды, комбинаторлық тапсырмаларды, шығармашылық жұмыстарды, ауызша шығармашылықты дамытуға арналған тапсырмаларды қосу ұсынылады.

Өз кезегінде, креативті ойлауды дамытуда мұғалімнің рөлі өте маңызды. Сонымен қатар, мұғалімдер арасында креативті ойлауды үйрету мүмкін емес деген де пікір бар. Жаңа, стандартты емес шешімдерді таба білу туа біткен қабілет деп саналады. Сонымен қатар, креативті ойлаудың дамуын сипаттайтын фактілер керісінше айтады. Бұл мамандандырылған креативтіліктің негізінде жатқан өнімді және дивергентті ойлауды қалыптастыратын шешімдерді іздеу әдістері, шығармашылық іс-әрекет әдістері, даму ортасы. Мұндағы педагогикалық іс-әрекеттің ауқымы өте кең: шығармашылық тапсырмаларды ұсынудан бастап ашық тапсырмаларды тұжырымдауға және оларды шешудің эвристикалық тәсілдерін ұсынуға дейін. Егер ата-аналар балаларды психологиялық тұрғыдан қолдаса және олардың дамуына жағдай жасаса, онда мұғалім педагогикалық өзара әрекеттесу процесіне тікелей қатысады. Бұл шығармашылық қиял мен логикалық ойлауды дамыту әдістерін қолданатын сабақтарда және сабақтан тыс жұмыстарда көрінеді. Мұғалім креативті ойлаудың жай-күйін анықтайды: оның жалпы деңгейі, түрі, қажетті дағдылардың қалыптасуы. Сабақтарда мұғалім креативті ойлауды дамытуға бағытталған жеке әдістерді қолдана алады.

Жалпы, креативті ойлауды дамыту мұғалімдер үшін шешілетін міндет деп айтуға болады. Креативті ойлаудың жас ерекшеліктерін білу және ескеру маңызды. Сондай-ақ, шығармашылық сабақтарды өткізу әдістемесіне назар аударып, шығармашылық қиял мен креативті ойлауды дамыту әдістерін белсенді қолданған жөн. Білім алушыларды қолдауға, табысқа, ерікті дамуға бағытталған уәждемеге назар аудару қажет. Бұл жағдайда креативті ойлау бекітіліп, тұлғаның тұрақты сипаттамасына айналады. Өз кезегінде, оқушылардың игерген зияткерлік дағдылары мен креативті іс-әрекет тәсілдері оқытудың келесі кезеңдерінде және күнделікті өмірде сұранысқа ие болады.

Әдебиеттер:

1. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей. М.: Академия, 2002. 320 с.
2. Орлов И. К. Специфика интуитивного процесса решения неопределенных задач: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. М., 2004. 167 с.
3. Гин С.И. Формирование креативности младших школьников в процессе обучения: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Минск, 2007. 22 с.
4. Кошенова М.И. Влияние внимания на успешность творческого мышления младших школьников: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07/Кошенова Марина Ивановна. – Москва, 1997. – 176 с.
5. Турчак С. К. Педагогическое сопровождение развития креативности младших школьников: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Ростов-на-Дону, 2007. 190 с.